

Universitetet och medeltida väderstreck - Adam av Bremen

Två huvudteman

- dels upptäckten att forntida och medeltida väderstreck inte utan vidare kan överföras till kartor
- dels hur den felaktiga överföringen grundlade myten om att de isländska sagornas väderstreck måste ändras för passa den verklighet som man vill lyfta fram

Ur inledande artikel i Forskningsinstitutets Nyhetsbrev oktober 2012

Forskningsläget för medeltida väderstreck och tolkningen av Adam av Bremens skrift

Så har det då hänt igen!

Den som arbetar med lokalhistoria gör ibland upptäckter som fordrar grundligare studier. Sådant som i början verkar vara ovidkommande kan plötsligt pocka på uppmärksamhet. Hembygdsforskaren – till skillnad mot yrkesforskaren - arbetar vanligtvis med problemställningarna på lång sikt och rätt som det är så kanske något upptäcks som leder fram till nya tankegångar. Ibland är det den specifika kunskapen om den lokala miljön som visar vägen in på ett helt nytt spår. Sådant har jag många gånger berört både i föredrag, seminarier och rundturer till fornminnen i kommunen.

Randanmärkning blir grundforskning

Du som läser UKF:s Nyhetsbrev – och framför allt följer verksamheten på hemsidan – har naturligtvis märkt att den pågående forskningen kring kartor och gamla geografiska berättelser inte bara är randanmärkningar inom den historiska forskningen utan i några fall också berör grundforskningen i närbesläktade områden.

Det ena området handlar om att väderstreck som anges i gamla skrifter inte stämmer när de överförs till kartor, något som det emellertid finns en förklaring till, vilket dock aldrig uppmärksammats i svensk forskning.

Det andra handlar om hur man skall tolka en tusenårig latinsk text så att den överensstämmer med de geografiska förhållandena. Frågor kring detta har jag formulerat och diskuterat i artiklar på UKF:s hemsida, i nyhetsbrevet och i mail till medlemmar med känd e-postadress. Likaså i särskilda brev och mail till ett 20-tal historiskt kunniga personer. Detta har pågått i

snart två års tid.

Från dessa tillfrågade har jag fått ett mycket begränsat antal positiva svar. Ett av dem har kommit från den forskare som anses vara bäst insatt i den nu uppmärksammade tolkningen av den latinska texten till svenska. Denne förklarar nu att tolkningen 1984 gjordes under de vetenskapliga förutsättningar som då gällde, d v s det var tillåtet att laborera med ändrade väderstreck.

Den snart hundraåriga traditionella åsikten att väderstrecken i isländska sagor och den äldsta latinska texten måste ändras för att stämma med verkligheten har i år försvarats av en ansedd forskare i en längre skriftlig korrespondens oss emellan. Tack vare detta meningsutbyte blev jag tvungen att tränga ännu djupare in i saken, något som kommit att göra mig än mer övertygad om att man inte skall göra några som helst ingrepp i den latinska texten, varken med väderstreck eller utbyte av latinska ord.

Från övriga tillfrågade har det inte blivit någon som helst reaktion.

Förnyad granskning - väderstreck och enskilda ord byts ut

Det visade sig snart att den förnyade granskningen av den latinska texten skulle avslöja en för mig hittills okänd arbetsmetod vid översättning av språk. Det var inte bara tillåtet att ändra på väderstreck, även ett enskilda ord fick bytas ut mot ord med annan betydelse om det inte passade in i det förutfattade sammanhang, som man ansåg föreligga. När Adam flera gånger använder ordet *sund*, så har det konsekvent bytts ut mot *vik*. De två orden är verkligen inte synonyma. De ger

olika betydelse åt innehållet. Ytterligare ett exempel kan förtydliga saken.

Adam använder ofta ett ord för vattendrag som har en sekundär betydelse av havsbukt (*sinus*). När det används så byts det i översättningen ut mot svenska ordet 'hav/baltiska havet' trots att det latinska sammanhanget inte alltid avser hav utan en mycket lång vattenväg mellan Skandinavien och Svarta havet. Den var sammansatt av hav, sjöar, floder, vikar, sund och dragställen. Ett likvärdigt ord i svenskan är 'kanal'! När man färdas på Göta kanal är denna egentligen en vattenled som består sjöar, hav, sund, vikar, kanaler.

Ordet *sinus* tarvar ytterligare förklaring. Det måste föreligga ett tankefel när man slentrianmässigt byter ut ordet för en rundad vik av havet (havsbukt) mot själva havet. *Sinus* har ingen grundbetydelse av havsbukt. Det latinska lexikonet nämner 'havsbukt' i s.k. överförd betydelse. För att ta ett exempel väljer jag uttrycket "hela havet stormar" (sällskapslek) där det naturligtvis inte är något riktigt hav som stormar.

Moralregel för latinister?

När jag så småningom fick ta del av den praxis som utvecklats av latinisterna så är jag glad att inte ha gått någon latinkurs för historiker och fått lära mig att varje översättning är en tolkning, därför att översättaren alltid utgår från bestämda premisser som inverkar på förståelsen av orden. Kännetecknande för latinet är att varje ord har många betydelser, och att därför många olika betydelser kan hämtas ur en och samma latinska text.

Det gäller verkligen att vara mycket grannlaga när man väljer utgångspunkt för tolkningen. Man måste göra en noggrann undersökning av de premisser som kan föreligga. Forskarlaget upptäckte aldrig att Adams egen "premiss" inte krävde ändringar vare sig av väderstreck eller ordval.

Den premiss som gällde 1984 var att Adams baltiska hav i själva verket var Östersjön och då ansåg man att det var OK att förvanska Adams beskrivningar av den långa vattenvägen på det sätt som gjorts. Jag frågar mig om det skall vara en uppgift för historikerna att stödja den nutida havsforskningen som 1974 fastslog att det Baltiska havet omfattar hela Östersjön. I den stora boken *Mare Balticum* fastslås år 1998 att det är Adam av Bremen som inför begreppet Baltiska havet.

Tystnaden från de tillfrågade är flertydig.

_ Antingen är man generad över att någon utanför den etablerade forskningen kommer med skarpa anmärkningar mot vedertagna åsikter.

_ Eller också är man generad över att ingen reagerat tidigare på kvalitén i den vetenskapliga forskningen kring Adam av Bremens text från 1070-talet.

Vad säger universiteten?

Det är förståeligt om enskilda personer inte vill lägga sig i saken. Därför såg jag ingen annan utväg än att vända mig till universitetsvärlden som borde känna till eventuella diskussioner kring de två sammanvävda problemen om hur man skall tolka väderstrecken i medeltida skrifter och varför man godkänner en latinsk tolkning som ändrar på grundtexten för att tolkningen skall passa den önskade inriktningen?

Nedanstående frågor ställdes till de historiska institutionerna, ej till någon enskild forskare:

1 _ Hur ser man i dag på talet om Adams oriktiga väderstrecksangivelser? Har man diskuterat Adams "relativa" väderstrecksangivelser"?

2 _ Hur ser man i dag på definitionen av 'baltiska havet' i 1984 års översättning? Det vill säga Adam av Bremens egen definition i jämförelse med den i kommentarerna - och naturligtvis uttalandet i projektet Östersjöregionen 2004, där det framhålls att lettisk/litauiska ord med roten 'balt-' aldrig använts för att beskriva Östersjön. De betecknar insjö- och våtmarksnamn!

3 _ Blev det någon "livlig diskussion kring översättningskommitténs helhetstolkning"?

En sådan förutspåddes av Anders Fröjmark i HT 1985:3. Se också historikern Tore Nybergs uttalande i den bifogade / länkade filen samt i UKF:s fullständiga utredningsmaterial på dess hemsida

4 _ Hur ser man i dag på det faktum att utbyte och utelämnande av vissa latinska ord har skett utan förklaring i notapparaten? Fullständig och riktig översättning ger nämligen ett annat innehåll åt texten.

Inom några dagar kom tre mail-svar från två universitet. Man sade sig inte veta något om den aktuella tidsperioden. Hänvisning gjordes till forskare som kanske visste något. Tidigt kom också brevsvaret från ett tredje universitet med mycket intressanta upplysningar:

_ dels synnerligen positiva synpunkter på mina många iakttagelser

_ dels anses mitt begrepp "relativa väderstreck" absolut vara tänkvärd.

Jag fick också veta att mitt forskningsområde "tilldrar sig högst obetydligt intresse" och jag tillråds att skriva något i vetenskapliga tidskrifter.

Sju veckor efter att jag postat frågorna har inget hörts från två av universiteten. Hur tolka detta?

Det positiva svaret ger mig dock god anledning att fortsätta på den inslagna vägen. *Fortsättning följer*